

„Национализам“ у искуству стваралачке одговорности једног српског песника

— Поводом „Сабраних дјела Јована Дучића“ у издању предузећа „Свјетлост“ Сарајево и „Просвета“ Београд, 1969. год. —

У плодној савременој издавачкој делатности сабраних дела истакнутих југословенских писаца, залагањем књижевника Мише Селимовића и Живорада Стојковића, уз потребну сарадњу ова два наша издавачка предузећа, „Свјетлост“ из Сарајева и „Просвете“ из Београда, коначно смо добили у једном веома лепом издању и дела истакнутог српског и југословенског песника Јована Дучића. Међу прилозима ове врсте нашем развоју, према великим узвишеним надама које гајимо, ово издање сабраних дела песника Јована Дучића једно је од најдрагоценијих.

Напор који је уложен да се дође до њега израз је заиста једне добре мудрости. Јер се ово издање појављује у времену када најзад сазнајемо са највишом искреношћу и одговорношћу да морамо далеко дубље да се задржимо са више отворености пред једним нашим питањем које смо иначе веома неправедно занемарили; то је питање моралне и интелектуалне инспирације нашег културног наслеђа, а не само наслеђа, а постављање овог питања неопходно је у оквиру наших разговора и рада у унапређењу вековних идеала за које верујемо да данас имамо успелијих средстава и бољих историјских услова у циљу њи-

ховог реализовања. Јер издељеност света, његова данашња поларизација, за коју се зна да је многострука, тесно се везује и за нас са највише озбиљности. То је пре свега поларизација разноликих културних наслеђа чија решења најзад признајемо да нису ствар само административне природе, већ далеко дубљег рада и залагања, васпитања, али таквог које мора да рачуна са континуитетом једног историјског процеса. Морамо се због тога окренути и на друга искуства; морамо се осврнути у савременој историји и на низ других случајева, других националних историја, и видети како њихова највиша скорашња достигнућа, на пољу културе или науке, дугују свој замах једном новијем, свежијем, успелијем процењивању свог националног искуства.

Низ је веома озбиљних проблема који данас суочавају свет. Међу њима питање делења, или поларизације, расних, верских, културних, националних, или које друге природе, несумњиво да је једно од најпресуднијих. У свакој земљи ова поларизација има своје специфичности. Она постоји и код нас. Не смемо да је заобилазимо, јер је део опште поларизације светских размера. У оквиру ових дискусија питање ослобођења од низа тако званих „наноса

прошлости", оног наслеђа које носи на себи све значке људске несавршености, једно је од најважнијих. Али негде се ово питање поставља у таквој оштрини да се свесно или несвесно, тражећи ослобођење од тих „наноса прошлости", долази до границе да се захтева и ослобођење и од самог духа кроз који је један народ и постао, а што би практично значило да онда изгубимо то „прво" кроз шта смо и дошли до свог националног идентитета и преко њега до суштинског појма разумевања слободе, приклањајући се тако дефинитивно једном природном и перспективном универсализму.

Када наш револт против оног што не ваља у човеку иде толико далеко да се предузимају кораци да се лишимо и оног Духа кроз који смо вековима живели и од Њега примали сва своја надахнућа и највише наде, најплеменитије снове, окружена законитошћу природе неумитног дневног нестајања и умирања, против чега се борио оним што је најсуштаственије у човеку — развојем своје имагинације, вере, у моралну осмишљеност овог света кроз љубав Божију, тада издање целокупних дела једног доброг песника, пуног топле имагинације и вере, добро нам је дошло као одличан учитељ опомене да коригујемо занос свога захвата чије се последице не виде одмах.

Потребни су нам песници пуни оптимизма, песници који нам дају слику живота, у оквиру свих његових ограничења, да тај живот није осуда већ радост, дар, слика славе и тријумфа Добра.

Кроз ту своју способност снова, имагинације, дошли смо и до науке са којом данас са највећим успехом почињемо да решавамо, на најширем плану, сва своја питања материјалних потреба. Песници су дали велики прилог овом успеху. Сетимо се изјаве Николе Тесле да је најрадије у часовима одмора читао наше народне песме, и да су га оне увек топло надахњавале за рад. Иронија је то да када смо данас дошли до тако високог технолошког успона уз помоћ једне метафизике, да смо онда стали и на становите да нам та метафизика више није потребна; новим генерацијама које долазе ускраћујемо ту метафизику васпитањем. То *ускраћивање* онда појачава, на основу једне сасвим природне рационалности, и саму поларизацију — јер се ствара један такође нужан

отпор према ономе ко нам ускраћује право на ту метафизику, једно право које иначе имамо на основу природне логике и вековног националног искуства.

Издање целокупних дела Јована Дучића значи на првом месту првокласну помоћ у разматрању, далеко објективније, овог питања, и представља, такође, сву потребну помоћ данашњим младим талентованим писцима и уметницима у њиховој интелектуалној збуњености, јер су у питању дубоке контрадикције између садашњих наших тежњи и идеолошких опредељења у односу према нашем културном наслеђу, али у органској целини овог питања, а то значи и у вези са његовом интелектуалном и моралном инспирацијом. Међутим, из оваквог једног песничког дела, као што је Јована Дучића, ванредно се лепо види шта је то што се мора да задржи из једног наслеђа, а шта је опет нужно да се из њега одстрани, с обзиром да често у својој садашњој збуњености, интелектуалној, етичкој, идеолошкој, предузимамо супротне кораке, па задржавамо оно што треба да одбацимо, то чак и као да негујемо, а одбацујемо оно што треба да задржимо.

Може неком изгледати да су питања у вези са нашим културним наслеђем и његовим интелектуалним и моралним надахнућем безвредна питања. Али, нужном логиком развоја, самом природом развоја, никада човек није могао да буде без неког вишег заноса и у борби за материјална средства или за усавршавање средстава за производњу. Дучићева нас поезија као и његови други радови подсећају на ту исконску неопходност поезије која има своју функцију у односу друштва и човека. Посебно када су у питању делења, или то што данас социолози зову поларизацијом, поезија такође игра своју одређену улогу, нарочито када су у питању делења везана за моралну незрелост једних који нису разумели шта значи појам слободе, и како је могућа за све, и оних који носе у себи одговорност да је бране као слободу за све.

Сви велики песници и велики филозофи, уметници, који су то стварно били, били су и на стражи чувања и унапређења моралног поретка света и давали своје значајне прилоге развоју појма слободе. Због тога ако се у неком делу света издају целокупна дела неког великог

песника или филозофа, Достојевског или Толстоја, или Шекспира и Дикенса, или Виктора Иго и Балзака, или Одена и Т. С. Елиота, или Његоша и Дучића, несумњиво да је то и напор рада, сарадња са тим великим писцем, песником или филозофом, у савлађивању тих нужних поларизација, делења, или свих тих израза људских несавршености. Нешто против чега се мора да боримо и да тражимо најбоља средства да бисмо то савладали као несавршеност.

Сигурни смо да је у праву црквени историчар Роберт Т. Хенри, професор „Уједињеног теолошког семинара“ у Њујорку, што тражи у црквеној историји своје зсмље поуку из искуства како су се у прошлости извесне шизме, делења, коначно и поларизације, лечиле, јер нису остале сталне. Он нам указује на такве примере једног броја „историјских поларизација“ које су ипак биле савладане. Али ова „делења“ каже нам проф. Хенри нису прошла без својих „болних и деструктивних последица“; међутим, ипак, и у пркос тога кроз многе су поларизације дошли и „позитивни прилози“, јер су на свој начин допринеле „бољем разумевању вере и живота Цркве“. У овом смислу онда проф. Хенри каже:

... па чак и кад групе у сукобу стоје оштро једна према другој, постоји пут истраживања дубље истине и покушаја да се и они са којима сте у сукобу наведу да је траже са вама, а што ствара услове или могућности да поларизација буде пре конструктивна него деструктивна... Историја је тако један сложен процес... у којем се облици поларитета мењају из генерације у генерацију... а с времена на време се појављују различите посредничке групе... Тада се поларитет или расцеп може да покаже више стваралачки него деструктиван; опште говорећи, групе у сукобу, показујући интерес једна за другу, чак и док се боре за своја сопствена уесрења, подчињавају се једној вишој истини... али неке су поларизације или делења, међутим, оставила трајне подељености... резултат је тога онда да је стваралачки контакт изгубљен... а свака страна губи при томе важне поправне факторе који се могу наћи на оној другој страни... због чега је тешко по-

ново успоставити потребан контакт када једна таква поларизација пређе у трајност подељености...

Сваки црквени историчар може да опомене своје друштво на ово искуство, лако уочљиво из историје Цркве, у макојем делу свста. Јер када су у питању ове поларизације, или делења, нису у питању они суштински фактори саме Цркве, није у питању Она као *одговорност*, већ су у питању људи, човеков темперамнат, човекова неразвијеност, довољна незрелост у интелектуалном и моралном погледу.

На ову нам *поларизацију* указују најодговорнији политички и културни радници широм света; дневни листови, часописи, опширне студије, пуно је све констатовања да је свет издељен, као што је уосталом и увек био, али да је данас опасност већа јер поседујемо и разорнија средства за разарање. Духовито је примећено да је модеран човек више сада у поднебљу средњег века него што је то био наш предак који је живео у средњем веку, јер је средњевековни човек само у својој машти видео могућност светске катаклизме и њу очекивао, данас модеран човек ту катаклизму сасвим реално види као могућност. Несумњиво је онда да је велика одговорност сваког народа, сваког друштва, да да свој прилог превазилажењу ове опште светске раздељености... опште поларизације.

Огромну нам помоћ у том погледу заиста пружају и песници који умеју снагом свога талента да у целије комуницирају са својом средином узносећи је према оним визијама добра и лепоте које то друштво гаји вековима кроз развој својих идеала које изражава у својим еповима. Уметници у том погледу треба да буду сензитивнији и отворенији. Наравно овде огромну улогу ига морално расположење, као и морални став самог писца — у шта улаже свој таленат, чему се приклања.

Књижевни критичар Орвил Прескот констатује и са своје стране, на пример, сву реалност људске подељености, и на неки начин и оправдава или ублажава и саму природу светске поларизације, јер нам каже да људи увек мисле различито у различитим деловима света, али исто тако различито мисле и у свом сопственом друштву, у својој средини. У том смислу онда можемо да ра-

зумемо и свет своје „поларизације”, и овде је код нас ова „издељеност”, ова на неки начин нужност „издељености” „кроз коју се куша појам слободе и морално расположење, већ вековима присутна, скоро као да никад и нисмо били без ње. Присутна је и данас на нашем националном тлу, потврђујући на један начин један општи светски интернационализам, и то ону његову песавршену страну, као општу реалност, и наше друштво, нашу историју, као део те реалности. Али у исто време ова издељеност је, и данас је, предмет интересовања и описивања, суђења, и најталентованијих уметника, посебно песника, књижевника. Често су у овој поларизацији налазили и своје *надахнуће рада*, али и примали на себе одговорност због тога рада.

Из сабраних дела Јована Дучића ово такође видимо. Његова поезија, есеји, књижевне критике, прикази књига, писма, сведоче о његовој дубокој ангажованости око ових питања. Из свега што је урадио, написао, видимо колику је одговорност осећао пред нашим културним наслеђем и општом раздељености која је то наслеђе додиривала и утицала у много чему на његов развој. Погрешно је ако мислимо да се наш песник око тих проблема заинтересовао као политичар. Он је то само био стицајем околности или према извесним конвенционалностима његовог времена. То је нешто случајно и узгредно у његовом животу. Али он је био песник, филозоф, који је у решавању актуелних питања свога народа давао у исто време и свој прилог решавању опште светске поларизације. Дучић је при томе истицао своју припадност Цркви, посебно наглашавајући љубав према својој националној Српској православној цркви.

Верујемо због тога да је најбоље прићи једном песнику и филозофу као што је Јован Дучић ако имамо на уму искуство из историје саме Цркве; колико је Она учитељ свих основних истина живота на које треба да се ослонимо у решавању проблема које нам доноси увек и увек човекова ограниченост.

Није потребно да и овде напоменемо да када је у питању овај наш песник и јавни радник да смо склонни у свом процењивању његовог рада низу предубеђења и идеолошких застрањености. И сами уредници овог издања оградиле су се од свега оног што се може наћи у овим са-

браним делима нашег песника а што се сада сматра да је превазиђено. Морамо да имамо и разумевања за сва ова ограничења. То су само питања колико једног човека процењујемо са идеолошке или етичке стране. Ми ћемо овде такође прићи Дучићу, или његовом делу, са етичким питањем колико је он важан за нас и данас, и колико је његов песнички занос за нас надахнуће даљим лепшим облицима живота.

Ми данас имамо далеко већи број књижевника и песника него што их је наше друштво имало када је живео и писао Дучић. Али не бисмо могли да кажемо да је наша данашња интелектуална револуционарност и узбудљивост много већа него што је била у његовом времену. Ако се и данашњи писац посебно бори са проблемима човекове беспомоћности пред законима природе и наслеђа, свакодневно све више сазнајући кроз сав свој напредак колико је он ипак, како каже књижевни критичар Орвил Прескот,

само једна мала и неважна животиња осуђена на изчезавање, заплашена при томе престанком свог веровања, ... јер осећа да му недостаје вере кроз коју је његово друштво постало... водећи бескрајне дебате о пореклу моралних гледишта... или о томе колико је човеков карактер ствар само случајности... или колико су његови инстинкти то што је најважније... или колико су његове норме части само социјалне конвенције и морална одговорност само речи... као и колико за њега универзум све више постаје једна застрашујућа несхватљива тајна... као и колико су његови појмови добра и зла заглибљени у мочвари релативизма, детерминизма околине... и коначно питајући се колико се може писати у временима која толико искушавају људске душе...

...и ми осећамо кроз дело нашег песника да су сва ова питања била и његова, и да је свет данашњег писца био и свет Дучића. За нас остаје драгоцено искуство колико је он сву ову збуњеност решавао кроз национално искуство свог народа осећајући опет колику је пресудну улогу у његовом формирању одиграла Црква. Наш је песник отворио себе према културном наслеђу свог друштва и научио је од коликог је то значаја за здравље, духов-

но здравље, ако се на првом месту обрати пажња ка том вековном фактору надахнућа и неговатеља наше стваралачке одговорности. Јер пример биографије песника Јована Дучића, као интелектуалног радника, показује колико се може сасвим лепо бити интелектуални радник, са највишим талентом и највишим образовањем, са толиким радним заносом у љубављу према животу, а у исто време усвајати учење своје Цркве као „благо православље“, као „слатко православље“ — ово су његове речи — речи његовог искуства, као основу да би се даље живело у радости рада и развоја, у осмишљености живота.

Сигурни смо за све оне који прочитају ових шест свезака његових сабраних дела да ће осетити колико су далеко ближе животу и свим проBLEMИМА са којима се сусрећемо, да су потпомогнути у њиховом решавању; ово напомињемо због тога што таленат једног писца може заиста и да нас одведе од живота, да нас отуђи од њега.

У оквиру овог приказа ми ћемо се баш на томе и задржати — колико нас „снови“ неких писаца одводе од живота, његове реалности и све проблематике, од етичких норми и логике или рационалности живота, а колико нас опет уметност као овог нашег песника приближава животу. То је заиста једно посебно питање, који нас уметник стварно уводи у реалност живота, а опет који нас удаљава. У питању је дисциплина љубави. Дучићево дело је кроз ту дисциплину постало. Лако је опет приметити да ако му се каткад и може у нечему и ставити примедба да су то моменти и саме његове личне, људске, несавршености, мањег присуства у њему баш те дисциплине, али можемо да кажемо да тога има код њега најмање у упоређењу са многим другим; јер, коначно, и његове „себичности“ несумњиво да присуствују у његовом раду, али немају снаге да одлучујуће утичу на онај огромни основни ток одакле тече сав његов рад и куда је упућен да се улива; те су примедбе мале према величини оног позитивног што преовлађује у његовом раду и разумевању живота.

Примедбе се нашем песнику могу ставити са више тачки погледа. Доста је већ тога речено, и као добронамерне и као злонамерне критике. Може и богослов да се ограда од неких његових филозофских ставова. Морамо, међутим, да водимо

рачуна да се ради о песнику, а код њих знамо да често осећања нису увек везана једно за друго, да су то расположења, али не може се порећи колико у целини код нашег песника све има свој добар и веома успешан континуитет. Неки његови снажни наглашени ставови несумњиво да оправдано изазивају питање о његовој ортодоксности; али исти је то случај и са владиком Лукијаном Мушицким или владиком Његошем као песницима; јер и код Дучића је јако наглашена тежња за неком врстом синтезе хришћанства са грчко-римским античким класицизмом. То изазива, можда, извесно подозрење, и захтева да се и богослов од тога ограда. Али то не долази у неку сувише велику застрањеност, мада тражи извесне корекције.

Песник Јован Дучић увек на првом месту истиче своју оданост Православној цркви, али са једним посебним нагласком, кроз једну заиста посебну дисциплину љубави, разумевања и симпатије за све оне који у другим вероисповестима и религијама налазе свој смисао живота и рада, свој ослонац животном оптимизму. Ми ћемо да обратимо пажњу на то кроз читање његових песама, као и других радова, колико он верује у постојање једне *више истине*, истине која се открива човеку, и он је у песничком заносу за том истином. Он једном речју верује у морални поредак света којем подређује своју уметност, признајући да се о томе учио из историје свог народа. У томе је и суштина његовог национализма — вера у једну мисију која се открива кроз студију историје српског народа; то је национализам једне улоге, једног задатка чији је циљ у универзалности тријумфа оног што је најбоље, оног што ће да помогне свима да се развијају, и да имају могућност за то, према појму Најсавршенијег; нешто што је ствар васпитања. Обратимо пажњу на историју нашег ратовања и на наше ратне савезе.

Ми ћемо да се задржимо у овом свом приказу на питању и самог појма културе, односно цивилизације, јер се наш песник у свом времену, још као студент, нашао између двеју тадашњих империја које су му неопходно и наметале питање шта је цивилизација, или шта је култура. Он се није на том питању задржавао, да би га посебно студирао, већ је неком врстом инстинкта

одговорио на ово питање наглаше-
ним припадањем својој Цркви. Јер
је с једне стране, део његовог наро-
да био под административном упра-
вом једне империје која се сматрала
тада високо цивилизованом, али ка-
ко је у целини развоја те империје
осећао да не постоји у њој разуме-
вање за појам слободе, за њену мо-
ралну и интелектуалну одговорност
да на ту слободу имају право сви,
он у тој империји није налазио ис-
пуњење појма истине о цивилизаци-
ји, као што га још мање није могао
да нађе у оној другој империји која
се још одржавала као наслеђе осва-
јачких подухвата средњевековних
ратних војних банди које су дошле
из Азије; за појам цивилизације или
културе нашао је да му најбоље
одговара оно учење које је открио
у својој Цркви, или како он то воли
да каже, „благом православљу“.

Ми се и данас налазимо пред о-
вим питањем, то није само наше пи-
тање, већ питање светски широко
— шта је цивилизација? Шта је то
што је карактерише? Ко је цивили-
зован, или шта цивилизација није?
Да ли ће религију задржати *циви-
лизовани*? Или, да ли то могу кона-
чно постати без религије? За Јова-
на Дучића, и ако он овом питању
није поклањао неку посебну паж-
њу у смислу саме студије овог пи-
тања, ипак из његовог рада извла-
чимо закључак да се појам цивили-
зације или културе најбоље разуме
кроз дух или шта појам Правос-
лавне цркве то означава. За њега
је „православље“ основа цивилиза-
ције; јер се цивилизација коначно
не разуме нити дефинитивно форми-
ра кроз агностицизам.

Ово можемо утолико лакше да
разумемо уколико се подсетимо на
неке од дискусија које се данас во-
де о овом питању. На пример, по-
знати испитивач развоја и природе
цивилизације, Клив Бел, изјављује
да уколико мислимо да је цивили-
зација усавршавање технологије, на-
уке, онда проглашавамо средства
за одржавање живота, која нам
пружају задовољавање наших мате-
ријалних потреба, за циљ цивилиза-
ције, а што за овог културолога то
значи свести циљеве цивилизације
на „мајмунске потребе“, што онда
то заиста не бисмо могли назвати
цивилизацијом. Она мора бити не-
што друго; то је ствар васпитања,
уздицања и развоја према једном
стању, у најширем смислу речи, ко-
ме су подређена и наука и органи-
зација друштва; али, питање васпи-

тања јесте и питање циљева. На при-
мер, каже проф. Бел, морамо да па-
зимо на искуство Немачке, јер и
поред тога што је достигла у једном
периоду своје историје висок сту-
пањ организације и техничке разви-
јености, и била међу првим у свету
ако не и прва, ипак није се могло
рећи, очигледно, да је била и цивили-
зована земља.

Очигледно да је ово питање про-
блем васпитања, питање циљева. За
Јована Дучића они се откривају у
Православној цркви. Ово као закључ-
ак, видећемо, спонтано избија из
поетских и филозофских размишља-
ња нашег песника. Тако да има ту
нечег веома дубоког, суштинског,
основног, а што мора да буде један
далеко озбиљнији предмет расма-
трања наших научних скупова и
симпозиума — данас.

Огромну улогу онда у решавању
овог питања игра и уметност! О то-
ме се такође можемо веома исцрп-
но обавестити из историје Цркве.
Када је реч и о књижевности као
уметности, баш због ове одговорне
социјалне улоге уметности, игра и
исто толико одговорну улогу и књи-
жевна критика. У нашем национал-
ном цивилизаторском подухвату ви-
димо колику је огромну улогу има-
ла заиста уметност, књижевност ис-
то тако. Због тога није питање само
чувања наших средњевековних цр-
кава, или сентименталног односа пре-
ма нашем културном наслеђу, на-
шим средњевековним културним
споменицима, или поезији, средње-
вековним „вредностима“, већ реч
треба да буде о чувању и гајењу
оног што је највише и најдрагоце-
није код човека, а то је чињеница
његове исте природе, исте и данас
као и каква је била увек, и увек са
истим потребама, али које су увек
превазилазиле анимални ниво. Ка-
да је онда реч о нашем национали-
зму, ми у ствари откривамо *исти
извор*, увек исти извор, најплементи-
тијим осећањима и најуниверзални-
јем појму добра; увек потребних у-
век једној и истој људској приро-
ди; огромни успеси на научном по-
љу савремене антропологије, психо-
логије, социологије ово такође по-
тврђују; али потврђују и увек при-
сутну људску несавршеност и по-
требу васпитања, рада на јединству
као услову развоја, јер јединство
је и питање мира, поретка, реда, о
чему такође толико снажно сведо-
че и песници.

Али Дучић на сваком кораку
примећује културни и национални

плурализам, поларизације свих брста, при томе он изрично наглашава сву своју толерантност, следећући један пут, нама пример за углед, како да се одржава контакт са свима; ако примећује код других мане и недостатке, примећује то и код свог народа; али у целини сав тај свој став или све своје покушаје у приближавању „вишој истини“ он заснива на дубоком искуству своје Српске православне цркве кроз коју је осетио сву вредност хришћанства, православља, или „благославља“, „племенитог православља“, учитеља и васпитача слободе, лепоте, и свих других највиших вредности живота, како сам то наглашава.

Поводом овог издања сабраних дела Јована Дучића у оквиру једне богословске књижевне критике задатак нам је у ствари да истакнемо такође колико је наша књижевна критика узела правац који неоправдава не само њено постојање као књижевне дисциплине, као социјалне дужности, да проналази оно што као најбоље имамо, што стварамо, да нам укаже на то шта треба да чувамо; како на пример оправдати књижевну критику професор Карлос Бајкер, са Принцентном универзитета. Уколико није тако идемо супротним правцем, а што значи уместо да богатимо свој дух, своје наслеђе, ми га осиромашавамо. Књижевна критика такође мора да буде више ствар стике неке идеологије; опет уколико није тако остајемо не само без књижевне критике, већ коначно и саме добре књижевности, а то значи без једног толико важног средства за осветљавање људског искуства. Овде је огромна опасност по целокупну једну књижевност, целог једног друштва, народа — када се без довољно етичког става прослављају извесне популарности, или праве дела популарним, а етички став критичара треба да буде баш обратан да се таквој популарности супростави. Све је тако доведено у питање, и етика, и истина и естетика, укусу; јер се не може одвојити, ипак, онај суштински моменат естетике од стике, као и истине; може у случајевима интелектуалне и моралне неухрањености. Могу такви писци и имати талента, али стварају дела без унутрашње доследности, и што нису велика дела, али ипак и јесу „велика“ бар толико да нас више одвоје од живота, уносећи у своју

средину збуњеност и појачавајући његове подељености.

Ми данас имамо случајева глорификовања неких писаца који излажу подсмеху и иронији највише вредности или симболе нашег националног искуства. У том случају и сама књижевна критика служи нечем другом а не стварној дисциплини моралног поретка историје, затварајући се пред њеном логиком, и онда заједно са таквим књижевником супроставља се токовима и догађајима развоја моралног поретка света, стављајући у службу *тог негативном* поларитету свој таленат. Таква нас књижевност и таква књижевна критика одваја од живота, а што може да узме и такве размере да и читаво једно доба или период историје узме такав један развој који није у сагласности са општим светским моралним поретком. То је такође питање поларизације, њихово ојачавање. И такви писци, и са талентом, могу да залобију, уз помоћ наше критике, и своју интернационалну заинтересованост, али без одговорности пред њом ако је у питању етика. Указујемо на ову *недоследност* као на пример према којем наша књижевна критика стоји неодговорна, неодговорнија утолико више што је покушала да осуди Дучића за „национализам“, са циљем не само да се потпуно одбаци његова уметничка и морална вредност, већ целокупно једно национално искуство.

Професор Карлос Бејкер указује на књижевну критику да је у исто време и то што и етика, да у њој можемо открити и опростљивих грехова, али и оних за које кажемо „да су смртни“, који се не могу опростити. Задатак је књижевне критике, подвлачи проф. Бејкер, који је и сам књижевни критичар да чисти, да уклања „ђубрива речи“, „вербалне отпатке“, срушене куле, и укаже нам шта треба да се сачува. Наша књижевна критика већ добрим делом, лишила се ове своје дужности, пуна „смртних грахова“, прослављавајући некритично „позната“ дела из наше југословенске књижевности. Тако да она не испуњава ону социјалну функцију да делује да наш поларитет има и своје конструктивне прилоге, да указује на пут, толико потребан „подчињавања вишој истини“.

Ово питање књижевне критике, њене етике, у ствари је питање и наше поларизације, а што је питање односа према интелектуалној и

моралној инспирацији нашег културног наслеђа. Поларизација се онда појачава; јер ако наша књижевна критика продужи да се утврђује у овим својим гресима, наша поларизација заиста све више прелази у трајност при чему ће „бити све теже успоставити потребан ефектан контакт”. То све указује на једну далеко јачу и радикалнију потребу за преиспитивањем наших васпитних начела и оријентација. Морамо да водимо рачуна о томе, а што је ствар заиста историјског искуства, да је логика моралног поретка света јача од наше логике и нашег домишљања о праведности суђења. Морамо заиста бити отворени пред историјом; јер логика етике наше садашње критике не само да не чини оно што треба, већ толико очигледно уноси забуну и у књижевну критику изван наше земље, изван нашег тла на којем се вековима водила једна од најдраматичнијих борби за најлепше мисли и најузвишеније идеале данашњих уједињених мирољубивих народа. Апсолутне су стварности поларизације Љубави и Мржње, или Добра и Зла. Морамо због тога да поновимо да је задатак књижевности да осветљава људско искуство, то је њен међународни задатак, опште човечански. Каже се да је рад уметника сличан раду научника — да открива ствари, а што је и питање истине, али и ствар критике; јер знамо да иза сваког дела лежи и метафизика његовог писца; а то је и питање шта формира карактер једног писца, као човека, колико је његов карактер случајност? Хришћани верују у благодат, али благодат која је ипак нешто што се заслужује радом.

Књижевно дело Јована Дучића углавном је познато међу нама као дело једног великог песника. Тако у ствари и јесте; али из ових његових сабраних дела видимо да је он далеко више писао есеистику, књижевну критику, историју, више него и саму поезију. Према томе да бисмо у целини разумели оно што је неопходно код нашег уметника морамо се задржати прво на његовим радовима који не спадају ужем смислу у уметност поезије, а затим и на његову саму поезију, што је и највиши део вредности у његовом раду. Нас неће интересовати сви његови судови које је он изрекао у својим есејима или приказима о низу питања из нашег националног и културног живота, као и када су у питању оцене страних уметника,

песника, књижевника, сликара или композитора; као ни његова склоност да уопштава особине појединих народа. Нас највише интересује оно што се као његов став пред животом уздиже из свега што је он рекао. Онако како је он схватио живот у хришћанском духу, у духу своје Православне цркве, то је једно посебно искуство, и оно нас овде на првом месту интересује — као и то како га је он интелектуално оправдао.

Видели смо да нас сабрана дела Јована Дучића могу да подстакну на низ толико актуелних питања нашег садашњег живота и рада. Ово издање његових дела према томе драгоцено су искуство за све у нашој југословенској заједници. На то желимо да укажемо. Али на првом месту Дучићева уметност нам помаже да дођемо до једног конструктивнијег процењивања културног наслеђа: јер место које смо у свом садашњем процењивању ствари дали фактору надахнућа нашем досадашњем развоју, а што значи целокупном свом културном наслеђу, не само да не одговара једној етичкој процени, већ због тога може да буде и фатално по будућност нашег развоја, и наше науке, и наше уметности, као и самог разумевања живота. Морамо бити скромни, на то нас опомињу и ова сабрана дела, опомињу нас на то да је садашњи наш целокупан технички развој само део једног општег светског развоја, задуженог једном универзалном метафизиком, чији је део и наше културно наслеђе са својим интелектуалним и моралним надахнућем. Потврђује се то у научним круговима, као ствар која се потврђује искуством, да напредак науке, целокупан наш савремени технолошки напредак, као и „уметност организације”, није сама по себи чињеница која уздиже прогрес човечанства, већ то је део општег прогреса, човековог духовног развоја, који тек омогућава рад на науци и њен напредак. Научни су напредак према томе задужили колико, на пример, Никола Тесла или Михаило Пупин, толико исто и наши средњевековни песници, књижевници, као и сви они други који су у континуитету њихове дисциплине рада, међу којима је несумњив и песник Јован Дучић.

То ћемо сада да видимо како се оправдава у самом његовом раду, било у његовим прозним радовима, као и у његовој поезији.

— Наставиће се —